

University of Groningen

Geraldien von Frijtag Drabbe Künzel, Hitlers broedervolk. De Nederlandse bijdrage aan de kolonisatiepolitiek van de nazi's in Oost-Europa

Henkes, Barbara

Published in:
Tijdschrift voor Geschiedenis

DOI:
[10.5117/TVGESCH2017.4.BOEK](https://doi.org/10.5117/TVGESCH2017.4.BOEK)

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2017

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Henkes, B. (2017). Geraldien von Frijtag Drabbe Künzel, Hitlers broedervolk. De Nederlandse bijdrage aan de kolonisatiepolitiek van de nazi's in Oost-Europa: recensie. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 130(4), 676-677. <https://doi.org/10.5117/TVGESCH2017.4.BOEK>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Geraldien von Frijtag Drabbe Künzel, *Hitlers broedervolk. De Nederlandse bijdrage aan de kolonisatiepolitiek van de nazi's in Oost-Europa* (Bert Bakker; Amsterdam, 2016) 344 p., €29,95
ISBN 9789035143968

Imperium Neerlandicum

Het bezoek van zes Nederlandse heren aan het Oekraïense stadje Rivne in september 1942, kort na de massamoord op de laatste 5000 plaatselijke Joden, vormt de openingsscène van het boek *Hitlers broedervolk* van de Utrechtse historica Geraldien von Frijtag. Zij onderzoekt de Nederlandse bijdrage aan de *rücksichtslose* kolonisatiepolitiek van de nazi's in Oost-Europa, waar circa 5500 Nederlandse vrijwilligers aan deelnamen. De Nederlandse Oost Compagnie (NOC) – let vooral op de verwijzing naar de VOC – vormde een spil in deze operatie die Nederlandse boeren, bouwvakkers, turfstekers en niet in de laatste plaats zakenlui gedurende het nationaalsocialistische bewind oostwaarts bracht. NIOD-medewerker David Barnouw was de eerste die deze thematiek centraal stelde in zijn *Oostboeren, zee-Germanen en turfstekers* (2004). Dat is een belangrijke verdienste, al werd de Nederlandse bijdrage in deze publicatie – zoals Von Frijtag terecht stelt – toch vooral 'voorgesteld als een reeks curieuze en tot mislukking gedoemde projecten en als een historisch curiosum dat begon en eindigde met het nazisme'.

Von Frijtag daarentegen is erop uit om de Nederlandse bijdrage aan deze imperialistische politiek van de nazi's in een breder verband te plaatsen: in een continuüm van de Nederlandse, vooroorlogse koloniale politiek, evenals het landbouw- en emigratiebeleid. Daarmee sluit zij aan bij historici die eerder gewezen hebben op continuïteiten tussen de imperialistische Europese expansiepolitiek in de koloniën overzee en het imperialisme van het Derde Rijk. Een historiografie, waarin ook

migratie als bevolkingspolitiek, die naties in Europa en daarbuiten moest ontlasten of juist versterken door selectieve toegang, aan de orde wordt gesteld. Deze brede armslag leidt tot het aanduiden van prikkelende verbanden – ook wat betreft de continuïteit van de betrokkenheid van individuele beleidsmakers – al kunnen die verbanden nog wel meer uitwerking gebruiken. Bijvoorbeeld als het gaat om een belangrijke beleidsmaker als Jan Hartland, die in de jaren dertig van de twintigste eeuw betrokken was bij het ontwikkelen van een actief emigratiebeleid ter bestrijding van de werkloosheid, gedurende de oorlog de uitzending van honderden Nederlandse boeren naar Oost-Europa bevorderde en zich na de oorlog opnieuw inzette voor de emigratie van Nederlanders naar overzeese *settler-societies*.

Als Von Frijtag zonder nadere toelichting of verwijzing stelt dat Hartland en andere beleidsmakers zich 'vermoedelijk niet [konden] vinden in de racistische dimensie van de kolonisatiepolitiek van de nazi's' (p. 88), wordt dat onvoldoende onderbouwd. Te meer wanneer zij even later (p. 95) aangeeft dat Hartland ervoor pleitte de inzet van Nederlandse landbouwers 'als een apolitieke operatie te presenteren', terwijl het 'zonneklaar' was dat deze operatie 'het verder gelegen doel van germanisering diende' (p. 117). Als lezer kunnen we ons voorstellen dat Hartman meerdere belangen en verantwoordelijkheden (economisch, politiek, ideologisch, moreel) tegen elkaar afwoog. Maar daar hadden we dan meer over willen weten, voordat we kunnen meegaan met Von Frijtags ontlastende uitspraak.

De neiging om individuele betrokkenheid bij – en daarmee verantwoordelijkheid voor – de racistische Ostpolitiek te omzeilen, is tekenend voor Von Frijtags worsteling met de morele aspecten van deze geschiedschrijving. Kennelijk heeft ze zichzelf opgelegd geen morele oordelen te vellen over individuele actoren. Het inzicht in de positiebepaling van haar protagonisten ten aanzien van moord en uitsluiting wordt daardoor niet vergroot. In aansluiting op het onvoltooide debat over de zogenaamde *bystander*, die de leemte tussen collaboratie en verzet zou moeten vullen (zoals tijdens de internationale conferentie *The 'bystander' in Holocaust history. Probing the limits of categorization* in september 2015), lijkt Von Frijtag tevergeefs naar een vierde categorie te zoeken. De oplossing ligt dan ook eerder in het traceren van meerdere verantwoordelijkheden en de wisselende posities die daarmee gepaard konden gaan, dan in het creëren van nog weer een nieuwe categorie. Deze worsteling verklaart mede waarom Von Frijtag, ondanks haar aankondiging dat zij deze geschiedenis wil ontsluiten door ‘een combinatie van macro, meso- en microperspectieven’ (p. 20), toch vooral op het mesoniveau gericht blijft. Individuele vrijwilligers worden wel genoemd, maar deze *dramatis personae* komen niet of nauwelijks tot leven ondanks de vele ego-documenten en verhoren die de auteur op het spoor kwam.

Dat neemt niet weg dat Von Frijtag met haar boek een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan een historiografie waarin de continuïteit van het raciale (hetzij in termen van Kaukasisch (wit), Europees of Germaans) superioriteitsdenken wordt getraceerd. Die benadering maakt het mogelijk om de hand in

de eigen, blanke, nationale boezem te steken. Want ook voor Nederlanders gold dat velen het geweld door uitsluiting en vervolging van bepaalde bevolkingsgroepen ten tijde van het naziregime accepteerden en ervan profiteerden.

Aan het eind van haar boek gekomen concludeert de auteur ‘dat de Nederlandse oostinzet geen breuk of abnormaliteit in de Nederlandse geschiedenis was’ en dat betrokken organisaties, zoals de NOC, ‘een overgangsfase’ vormden in de nationale koloniale geschiedenis en de geschiedenis van de Nederlandse landbouw- en bevolkingspolitiek’ (p. 251). En ondanks haar voorbehoud bij de individuele verantwoordelijkheden komt zij aan het slot toch nog tot een heldere uitspraak over de Nederlandse deelnemers aan de nationaalsocialistische kolonisatiepolitiek die zij uiteindelijk zonder meer als ‘broeders in de misdaad’ betitelt.

Daarmee daagt Von Frijtag haar collega's uit om te laten zien hoezeer de Nederlandse inzet bij de nationaalsocialistische annexatie en germanisering van Oost-Europa deel uitmaakt van een eeuwenlange nationale geschiedenis van koloniale overheersing, gebaseerd op raciale suprematie. Waar door Duitse historici al veel onderzoek is gedaan naar dergelijke continuïteit tussen de kortstondige maar evengoed genocidale kolonisatiepolitiek in Zuidwest-Afrika en die van de nazi's, leent ook de Nederlandse geschiedenis en de actualiteit zich ertoe om de thematiek van voortdurende raciale of etnische ongelijkheid meer prominent op de onderzoeksagenda te plaatsen.

Barbara Henkes, Rijksuniversiteit Groningen